

POMEN NEKATERIH NAKITNIH PREDMETOV, NAJDENIH V DETTI V BANATU

JOSIP KOROSEC

Leta 1882 so pri urejevanju novega pokopališča v Detti naleteli na nekropolo iz zgodnjega srednjega veka. Ohranjenih je bilo pa ob tej priliki le nekaj predmetov, ki so dospeli v muzej v Temišvaru, medtem ko je velik del drugih predmetov bil verjetno uničen ali pa raznesen. Prvi je te predmete objavil Hampel v *Archaeológiai Értesítő*,¹ a kasneje jih je zopet objavil v svojem delu *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*.² Poleg Hampela so se pa teh najdb, posebno nekaterih predmetov, dotaknili tudi že mnogi drugi, vendar le mimogrede pri navajanju analogij. Nikdo se pa doslej ni dotaknil raznih vprašanj, ki se ravno pri tem gradivu morajo postaviti, ako želimo pravilno oceniti in pravilno raztolmačiti nekatere izmed teh predmetov.

Predmetov, ki jih je uspelo Hampelu objaviti, je bilo relativno zelo malo, razen tega pa vsi niso niti iz istega časovnega razdobja. Zaradi ilustracije pa navajam vse predmete, približno tako, kakor jih je tej najdbi prištel tudi prvi avtor.

1. Emajlirana okrasna ploščica, izdelana iz pozlačenega bronu. V dvanajstih vdolbenih medprostorih, ki predstavljajo nespretno stiliziran in grobo izdelan rastlinski motiv, je vložek iz emajla. Od emajla so še precejšnji ostanki, čeprav so zaradi oksidacije že precej spremenjeni. Na obeh straneh je bil v skoraj istem vrstnem redu krvavordeč, temnomoder, svetlomoder, morskozelen in travnatozelen emajl. Na posameznih metalnih pasovih, ki predstavljajo neko vrsto vejevja, so ozke vdolbine s sledovi zelenega emajla (?). Rob ploščice je narovašen; na enem mestu je ploščica preluknjana, na dveh mestih je pa rob zapognjen; verjetno je tu ploščica bila pritrjena za podlogo.

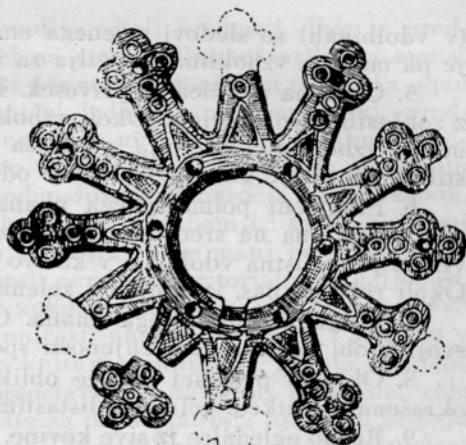
2. Zaponka iz rumene kovine, sestojeca iz ploščatega prstana in 12 žarkov. Zgornja površina je okrašena s križi, točkami in trikotniki, izpolnjenimi z mrežo.

¹ Arch. Ért. 1896, 226—232.

² Hampel, *Alterthümer II*, 529 sl. — *Alterthümer III*, T. 370.

1

2

3

4

5

9

6

7

8

Najdbe iz Dette (po Hamplu)

3. Križec iz sive kovine. Vsak krak se širi proti zunanosti in ima v vsakem oglu prstanaste vdolbine z izboklo piko v prstanastem okviru. Prstani so ob robovih med seboj vezani s plastičnimi rebri. Vsak krak ima tudi plastično rebro po sredi. Na sredi križa je okrogla vdolbina. Na zgornjem koncu križa je pa ušesce za pritrjevanje.

4. Ploščata bronasta fibula. Na sredi je prstan s štirimi kraki v obliki križa, ki so trikotne oblike. Na sredi ter na drugih mestih

(v vdolbinah) so sledovi zelenega emajla. Na spodnji strani fibule je pa majhna vzboklina in petlja za iglo.

5. Okrasna ploščica in privesek. Rob je na obeh členih okrašen z zobčastim ornamentom. Okoli vzbokline na sredi ploščice je venec malih vzboklinic. Srednja površina priveška dela v reliefu vtis stilizirane ptičje glave (?) gledane od zgoraj.

6. Fragment polmesečnega uhana iz rumene kovine. Notranji rob uhana ima na sredi koničasto vzboklino. Na sredi zgornje površine je trolistna vdolbina, v katero se je verjetno vstavljal emajl. Okoli robu je pas, izpolnjen z zelenim emajlom.

7. Fragment bronastega uhana. Ohranjen je spodnji del, ki v svoji grobi vozlasti razčlenjenosti spominja na steklene bisere.

8. Okrasni predmet srčaste oblike iz sive kovine. Površina je okrašena v plitkem reliefu z listastimi ornamentami.

9. Ročno ogledalce iz sive kovine. Ročaj je odlomljen. Na ročaju in dveh stranskih podporah je ploščica z vdolbino na sredi, v kateri je še ohranjena steklena ploščica. Na robu ploščice je ušesce. Okvir ploščice je ornamentiran.³

Zgoraj opisano gradivo pa nikakor ni enotno. V glavnem lahko razlikujemo dve skupini, od katerih ena z zaponi (sl. 2) in ogledalcem, kakor jo imenuje Hampel (sl. 9), sploh ne sodi v okvir ostalih najdb. Ni mi namen spuščati se v tolmačenje in datacijo teh dveh objektov. Druga skupina pa obsega, čeprav nekaj kulturno različnih objektov, kolikor toliko neko celoto. Vendar pa moramo tudi tu nekaj objektov izločiti. Tak je predvsem spodnji del nekega uhana (sl. 7), ki sodi v skupino belobrdskih uhanov z grozdastim priveskom. Ta tip uhanov je zelo razširjen po Slavoniji in Panonski ravnini, tako da njegov pojav v Detti ne predstavlja nikake posebnosti, temveč ravno nasprotno, potrjuje udomačenost teh nakitnih predmetov tukaj. Drugi predmet, ki ga moramo kot domačega v teh krajih izločiti, je srčasta okrasna ploščica (sl. 8), ki utegne biti pod ogrskim vplivom. Dokaj atipičen, zaradi česar ga moramo prav tako izločiti, je dvodelni privesek (sl. 5). Ta privesek je izredno pogosto uporabljen v belobrdski kulturni skupini in zato tudi razumljiv. Dokaj soroden je pa tudi dvodelnim ogrskim priveskom, katere so Madžari sprejeli v svoj inventar. Res taki priveski niso le na področju belobrdske kulturne skupine v Slavoniji in Panoniji, temveč segajo tudi v Slovenijo in v vzhodne alpske pokrajine, kjer se razprostira alpskoslovanska, köttlaška kulturna skupina.⁴ Tu se uporabljajo, podobno kakor tudi belobrdski uhan, čeprav v nekoliko manjšem številu. Ker je pa tak privesek v veliko večji meri zastopan v belobrdski kulturni skupini, moramo tudi privesek, najden v Detti, imeti za tu domač, ne pa za importiran.

³ I. c., II, 529—531.

⁴ Pittioni, Der frühmittelalterliche Gräberfund von Köttlach, Landkreis Gloggnitz, 1943, 16, T. X, 8—14.

Povsem drugo sliko nam nudijo ostali predmeti. Tak je predvsem luničasti uhan, ki je imel na sredi stiliziran rastlinski motiv, danes v obliki križa, ter obrobni pas zeleno emajliran (sl. 6). Ta uhan tako po obliki, kakor po tehnični izdelavi in ornamentiki, predstavlja v tem kraju nekaj tujega, kar ni v skladu z ostalimi najdbami v Panonski ravnini. Ako upoštevamo vse najdbe luničastih uhanov, ki so najdeni od vzhodnoalpskega področja proti vzhodu, vidimo, da obstoje luničasti uhani tudi v Albaniji,⁵ ki pa z našimi ne sovpadajo niti časovno niti po obliki, a še manj po tehnični izdelavi. Poleg tega pa obstaja tudi ogromna teritorialna oddaljenost, da jih tudi za uhan iz Dette sploh ne moremo jemati v poštev.⁶ Dettskemu primeru najbližji luničasti uhani so se našli v Kloštru v Slavoniji v krogu belobrdске kulturne skupine.⁷ Tu sta najdena vsega dva primera, ki pa predstavljata navadne luničaste, celo neokrašene uhane. Uhan iz Dette za primerjanje z njimi ne prihaja v poštev, ne glede na to, da je tudi še emajliran. Po tehnični izdelavi sta uhana iz Kloštra domače delo, izdelana pač po tujih vzorih, ki niso bili več niti razumljivi ponarejevalcu. Tako so v resnici edine analogije za uhan iz Dette le v kōtlaško-karantanskem krogu in v obrobnem pasu, v katerem se mešajo belobrdski in alpskoslovanski elementi, kakor je n. pr. primer na Ptujskem gradu.⁸ Ne le oblika in tehnična izdelava, temveč prav tako tudi sam motiv je dokaj pogost na uhanih alpskoslovanske kulturne skupine.⁹ Glede na teritorialno razširjenost uporabe uhana te vrste s takim motivom, imamo najbližje analogije za uhan iz Dette danes na Ptujskem gradu. Bližjih za sedaj nimamo.

V isto skupino kot uhan sodita tudi emajlirana fibula in emajlirana okvirna ploščica, kakor je imenuje Hampel. Tudi ti dve sta tuji tamkajšnji okolici. Vendar je pa eno fibulo zelo lahko tolmačiti. Ta fibula je bila okrašena z jamičastim emajlom (sl. 4). Metalni deli med emajlom delajo vtis križa ali pa vtis četverokotnika, s katere strani pač fibulo gledamo. Po Hampelovem poročilu so na fibuli bili ohranjeni še sledovi zelenega emajla. Tehnično delo in oblika sta zopet popolnoma v duhu alpskoslovanske kulturne skupine. Le oblikovanje motiva bi se malenkostno razlikovala, ker identičen motiv križa res za sedaj nimamo nikjer predstavljen. Vendar je pa to fibulo mogoče kljub temu primerjati s posameznimi drugimi fibulami, kjer je tehnično izdelan isti motiv, oblikovno nekoliko drugače, namreč že s tega gledišča, da se namesto jamičastega emajla

⁵ ZfE 1902 (Verhandlungen), 60, sl. 8. — WMBH XII, 195, sl. 71—73. — WMBH X, 18, sl. 27, Nr. 3.

⁶ Arheološki vestnik 1955, 241 sl., sl. 22, 23, 26, 39.

⁷ Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva 1903/04, 79, sl. 3

⁸ Korošec, Starslovensko grobišče na Ptujskem gradu, 70 sl., 315 sl., barvna priloga sl. 1—12.

⁹ I. c., barvna priloga sl. 2—4. — Arch. Ért. 1897, T. V, 3, 4. — Pittioni, Der Gräberfund, I. c., T. VI. — Carniola 1908, T. II, 22 itd.

uporablja celični emajl. Takšen primer predstavlja fibula, ki je najdena na belobrdskem lokalitetu na Hajdini pri Ptujju.¹⁰ Podobna hajdinski je tudi neka fibula, najdena v Mainzu.¹¹ Ti dve fibuli sta najbolj podobni fibuli iz Dette, s katero se moreta stilistično primerjati. Seveda pa danes lahko najdemo med obstoječim gradivom tudi druge, toda oblikovno veliko bolj oddaljene fibule. V glavnem so pa tudi te v okviru alpskoslovanske kulturne skupine, kakor n. pr. v Mengšu, v Köttlachu itd.¹² Vendar je pa tehnično delo pri teh fibulah popolnoma drugo. Emajla tukaj ni, a motiv križa je le vgraviran ali pa ulit skupaj z ostalo fibulo. Te se pa razlikujejo tudi stilistično od prejšnjih fibul in od fibule iz Dette. Medtem ko pri teh križ kaže še na neki rastlinski izvor ali ga je tako mogoče tolmačiti, je pri ostalih fibulah iz Mengša, Köttlacha itd. križ dobil že po svoji obliki neki simboličen pomen, katerega seveda ne moremo popolnoma odrekati niti prvim primerom. Toda medtem ko je pri prvih fibulah vendar mogoča še diskusija o tem, ali v osnovi tu le ni mišljeno simbolično sončno kolo, odpade ta domneva pri drugih, kjer je križ že po sami predstavi verjetno izraz krščanstva oziroma pod krščanskim vplivom. S temi fibulami je v zvezi tudi doslej najvzhodnejša okrogla fibula, ki je najdena v Bijelem brdu in ki ima na sredi predstavljen križ, medtem ko je na robu danes nečitljiv napis. Toda ta fibula se nikakor ne more primerjati s fibulo, najdeno v Detti. Iz tega pa vidimo, da je relativno zelo malo fibul, ki bi se s pravico in direktno mogle primerjati z dettskim primerom. Ker je fibula iz Mainza preoddaljena, prihaja v poštev samo še fibula s Hajdine, ki sicer kulturno sodi v belobrdski kulturni krog, je pa sicer iz alpskoslovanske kulturne skupine.

Drugo fibulo (sl. 1) je na oko veliko teže tolmačiti. Ta sicer ima večino elementov, ki jo vežejo za alpskoslovanski kulturni krog, vendar so pa na njej posameznosti, doslej neznane temu kulturnemu krogu. Tehnična izdelava, dalje emajliranje in predstava obrobnega pasu so popolnoma identični, kot pa izdelki alpskoslovanske kulturne skupine. Samo motiv, ki je sicer rastlinskega izvora, predstavlja za sedaj posebnost, ki je neznana na podobnih izdelkih. Lahko pa pri tej fibuli vprašamo, kaj tu v resnici predstavlja ornament? Ali moramo za ornament imeti z emajlom izpolnjene jamice, ali kovinske dele, ali pa oboje hkrati? Pri posameznih emajliranih predmetih razlikuje tudi P. Korošec nekatere, ki so imeli kot pozitiven ornament motiv, izdelan v emajlu, medtem ko je kovinski del predstavljal ozadje, ali pa je kot pozitiven ornament služil kovinski del, medtem ko je emajlirani služil kot ozadje.¹³ Vse-

¹⁰ Korošec, Staroslovenska grobišča v Severni Sloveniji, Celje 1947, 32, sl. 31. — Dinklage, Frühdeutsche Volkskultur, s. o. MAGW 1942, T. II, 17.

¹¹ Dinklage, l. c., T. II, 16.

¹² Carniola 1908, T. III, 5. — Dinklage, l. c., T. II, 18, 19. — Pittioni, Der Gräberfund, T. X, 4—6 itd.

¹³ Korošec, Staroslovensko grobišče na Ptujskem gradu, 319 sl.

kakor moremo tudi na naši fibuli že glede na način emajliranja sklepati, da je kovinski del služil le kot ozadje, medtem ko je emajlirani bil v resnici pravi ornament. Čeprav ni potrebno, da se opremo na vse nianse emajla, ki jih navaja Hampel,¹⁴ vendar so tukaj v nekem zaporedju rdeča, temnomodra, svetlomodra, morsko-zelena in travnatozelena barva, ki so fibulo delale precej slikovito. Tako bi se kovinski del, ki ima podobo nekakšnega stiliziranega drevesa, mogel popolnoma izločiti kot ornamentalni del. Posamezni deli emajliranega ornamenta od vitic, nekakšnega E motiva itd. imajo pa posamične analogije na raznih emajliranih uhanih in emajliranih fibulah, čeprav ne v takšnem sestavu kakor na dettski fibuli.

Na področju Ogrske imamo še nekaj fibul, ki pa pripadajo avaroslovanski kulturni skupini.¹⁵ Kakorkoli so te fibule zanimive in imajo tudi predstavljene razne stilizirane rastlinske in figuralne ornamente, vendar se od fibule iz Dette zelo razlikujejo že po tem, da nimajo uporabljenega emajla. Poleg tega so pa tehnično izdelane tudi na drug način, namreč v tehniki tolčenja in tudi v tehniki odtiskovanja. V glavnem so takšne fibule najdene na keszthelyskih grobiščih. Toda za te fibule nam manjka vsako spremno gradivo. Zaradi tega bi lahko bila njihova datacija v avaroslovansko kulturno skupino sporna. Kljub temu se pa danes ne morejo povezati niti z alpskoslovanskimi fibulami, ki so izdelane v isti tehniki tolčenja ali odtiskovanja. Po vsej verjetnosti znajo biti bizantinskega izvora. Na področju Ogrske imamo pa tudi še nekaj drugih ploščatih fibul. Takšna je fibula, najdena v Salamonu,¹⁶ ki po spremstvenem gradivu, v kolikor pač to gradivo predstavlja celoto, sodi v avaroslovansko kulturno skupino. Druga ploščata fibula je najdena v Szász-Monostoru.¹⁷ Na žalost pa spremnega gradiva ne poznamo. Podobne keszthelyskim so pa tudi še nekatere druge verjetno iz istega časovnega razdobja. Kljub relativno velikem številu raznih fibul pa nimamo nikakšne možnosti, da bi mogli povezati katerokoli fibulo te vrste s fibulo iz Dette. A tudi, ako bi to bilo mogoče, bi takšna fibula predstavljala neki vmesni terenski člen, nikakor pa ne bi predstavljala udomačenost in priljubljenost takšnega objekta na Ogrskem. Zato je tudi to fibulo mogoče povezati le z alpskoslovanskimi podobnimi izdelki. Tu je splošna podoba fibule, tu je emajliranje, tu so posamezni motivi, tu je tudi obrobni pas. Povsem identično paralelo pa tudi med alpskoslovanskimi izdelki danes še

¹⁴ Ni mi znano, v katerih vdolbinah so se nahajale posamezne barve emajla.

¹⁵ Hampel III, T. 170 in dr. — Hampel I, 351 in sl. — Korošec, Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka, Ljubljana 1952, 324, sl. 165.

¹⁶ Hampel II, 684, sl. 7.

¹⁷ Arch. Ért. 1896, 154, sl. 7. — Hampel III, T. 281, 6 ab. — Hampel I, 356, sl. 842.

ne homo našli, četudi v vseh posameznostih ta fibula iz Dette ustreza tej kulturni skupini.

Četrty predmet, ki ga moramo prišteti tej skupini, je križ iz sive kovine, kakor jo imenuje Hampel (sl. 3). Ta križ ravno tako po svoji obliki nima na Ogrskem nikakršnih analogij. Hampel ga označuje kot križ grške oblike,¹⁸ razlikujoč ga od nekaterih, ki jih po obliki lahko označimo kot latinske križe. Popolnoma identične oblike našemu križu pa ne najdemo niti v drugih kulturnih skupinah Pannonske ravnine, ki bi časovno ustrezale križu iz Dette. Sploh je v tem času križ zelo redek pojav in se najde v raznih oblikah le tu in tam. Toda ti se nikdar ne morejo primerjati z našim.¹⁹ Nekaj več primerov križev je bilo doslej najdenih v alpskoslovanski kulturni skupini. No, med vsemi lahko primerjamo dettski križ samo s križem, ki je bil najden na Ptujskem gradu.²⁰ Ta križ je sicer skušal Dinklage povezati z nekaterimi drugimi, ki so najdeni na Renu in v Švici, vendar v tem ni uspel, ker se med seboj razlikujejo tako oblikovno kakor stilistično.²¹ Vsekakor se pa med seboj morata povezati križ s Ptujskega gradu in križ iz Dette. Čeprav se oblikovno nekoliko razlikujeta, sta oba vendar ista kakor po tehnični izdelavi tako po posameznih detajlih, od katerih ni na zadnjem mestu ista izdelava ušesca, dalje sorodne vdolbine itd.

Ako sumiramo vse momente, pridemo do sklepa, da so nekateri predmeti, najdeni v Detti, po oblikah, po uporabi emajla ali pa po drugih posebnostih, last alpskoslovanske kulturne skupine. Ker pa ti predmeti že glede na tehnično izdelavo, kakor glede na popolno izoliranost v čisto belobrdskem področju, ki je zelo oddaljeno od alpskoslovanske kulturne skupine, niso mogli nastati v tem okolju, je potrebno za nje najti neko drugo rešitev. Predvsem bi prišel v poštev vpliv alpskoslovanske skupine, ki bi eventualno vplivala na to področje. Vendar je ta primer popolnoma izključen. Prvič je med Detto in karantanskoslovanskim področjem izredno velika teritorialna oddaljenost; drugič ne obstajajo nikakršni vmesni členi, preko katerih naj bi se vpliv širil ali pa deloval; tretjič pa nam je tudi znano, da vpliv alpskoslovanske kulturne skupine ne sega globoko v krog belobrdske, ki je, kakor kaže, bila vitalnejša in močnejša od prve, čeprav ima alpskoslovanska s čisto umetnostnega gledišča pogosto boljše izdelke kakor belobrdska. Tako moremo zgornje predmete iz Dette označiti samo kot import. S tem izrazom pa še nikakor ni raztolmačeno, na kak način naj bi bili razni predmeti iz svoje matične dežele, t. j. iz vzhodnoalpskega področja, dospeli v Detto. Možnosti tolmačenja je več. Kot na prvo možnost bi

¹⁸ Hampel I, 65.

¹⁹ Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva 1903/04, 79, sl. 31, Nr. 4 itd.

²⁰ Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark, Graz 1910, T. I, 11. — Korošec, Staroslovenska grobišča v Severni Sloveniji, 25, sl. 25.

²¹ Dinklage, I. c., 12.

mogli pomisliti na trgovske stike. Vendar proti takemu naziranju lahko postavimo precej ugovorov. Ako bi ti objekti dospeli v Detto po trgovskih stikih, bi moralo na tamkajšnjem področju biti veliko več podobnih predmetov. Na nobenem drugem grobišču pa za zdaj ni najden noben predmet, ki bi ga mogli vključiti v zvezo z alpskoslovansko kulturno skupino. Tako je najdba iz Dette popolnoma osamljena brez kakršnekoli povezave s svojo okolico. Dalje bi v primeru trgovskih stikov mogli računati tudi na kakšne vmesne najdbe, ki jih pa danes prav tako ni. Čeprav bi takšne negativne momente lahko zagovarjali še z nepopolno raziskanim zemljiščem, vendar bi vkljub temu že danes mogli biti znani vsaj nekateri fragmentarični elementi, ako bi resno hoteli upoštevati takšno hipotezo. Tako smo danes primorani za nakitne predmete iz Dette, skoraj popolnoma izključiti trgovske stike.

Kot drugo možnost lahko danes domnevamo migracijo manjšega dela prebivalstva ali pa le nekaj rodbin s področja, ki ga je zazemala alpskoslovanska kulturna skupina ter iz obrobne pasu, kjer sta se alpskoslovanska in belobrdski stikali, v Detto oziroma v Banat na področje med današnjim Temišvarom in Vrščem. Preseljenci so s seboj vzeli svoj inventar in ga tudi še dalje uporabljali, dokler tudi pri njih ni prevladal inventar druge, t. j. tamkajšnje kulturne skupine. V takem primeru ne bi bilo niti izključeno, da so vsaj nekaj časa še v stari tradiciji izdelovali predmete za svojo potrebo in nakit. Vendar pa imamo še premalo predmetov, da bi se mogli spustiti v zadevno problematiko.

Tretja možnost bi bila, da so nakitni predmeti v Detti, ki pripadajo alpskoslovanski skupini, vojni plen, ki je bil ob neki priliki prenesen s področja alpskoslovanske kulturne skupine v tamkajšnje kraje. Tudi ta možnost bi bila precej verjetna. Toda v tem primeru lahko postavimo nekoliko vprašanj. Zakaj n. pr. v drugih istočasnih grobiščih v Panonski ravnini tudi ni podobnih predmetov, ki bi jih prav tako mogli tolmačiti kot vojni plen? Dalje, zakaj so se taki predmeti našli le v Detti, ne pa tudi na drugih istočasnih nekropolah v Banatu? Vprašati se tudi moramo, v kolikih grobovih so bili razmeščeni ti štirje danes znani predmeti. Ta problem danes ni mogoče načeti, čeprav bi nam mogel marsikaj razjasniti. Ravno tako bi bilo pomembno poznati odnos alpskoslovanskih predmetov do belobrdskih v tej nekropoli, kar je danes prav tako nemogoče ugotoviti. Vendar pa možnost, da bi naši predmeti predstavljali vojni plen, ni dokaj verjetna, ker bi se morali najti tudi drugod, ne pa biti omejeni le na nekaj objektov ene edine nekropole.

Obstaja tudi še četrta možnost. Tako je mogel neki obrtnik bodisi začasno ali pa za stalno iz kakršnih koli vzrokov zapustiti svojo domovino in dalje delovati v Detti. Toda ta hipoteza naleti lahko na dokaj ugovorov. Med najtehtnejšimi bi bil ugovor, da ta obrtnik kljub intenzivnemu delu, kar bi lahko sodili po samih izdelkih, ni vplival niti malo na svojo okolico. Bodisi na ta ali oni

način bi se lahko udomačile, če že ne tehnika izdelovanja, t. j. emajliranje, pa vsaj posamezne oblike in motivi v novi okolici. Vendar pa ne opažamo nikjer na tem področju nekaj podobnega. Tako je tudi to hipotezo težko sprejeti.

Najbolj verjetna in tudi najbolj možna je danes domneva, da imamo v alpskoslovanskih predmetih v Detti sled neke manjše migracije, ker za ostale možnosti, kakor so trgovski stiki, vojni plen in obrtniška dejavnost sem preseljenega obrtnika nimamo dovolj dokazov ter se ne morejo v zadostni meri zagovarjati na osnovi gradiva. Da je to bila manjša migracija, lahko sklepamo le po današnjem gradivu in le po nekropoli v Detti. V kolikor bi se pa pokazalo, da so posamezni predmeti ali celo večje število predmetov bili tudi na drugih nekropolah vzhodnega Banata, bi morali ponovno preiskati celotno gradivo. V tem primeru bi bila migracija veliko večja, ali pa bi mogoče imeli opravka tudi s kakimi drugimi možnostmi, ki smo jih sedaj morali pustiti ob strani, čeprav že doslej najdeni predmeti in vse ostale okoliščine kažejo prav na migracijo. V zvezi s takšno migracijo je pa za nas pomemben tudi čas, kdaj je mogla biti, kakor tudi vsaj približno področje, od koder se je mogla izvršiti. Posebno drugi moment, čeprav je mogoče na temelju materiala ustvariti dokaj verjetno sliko, pa vendar še dalje ostane samo več ali manj verjetna možnost. Vsaka nova najdba sorodnih objektov na nekem drugem mestu v okviru alpskoslovanske kulturne skupine more ovreči vse zadevne sedanje sklepe.

Ker v Detti nimamo grobnih celot, na katere bi se mogli opreti pri dataciji, moramo upoštevati le gradivo vsega grobišča. Kakor je pa bilo mogoče pri tipološki klasifikaciji izločiti nekoliko skupin gradiva, je mogoče to storiti tudi pri dataciji. Pri tem moremo tu gradivo opredeliti le na dve skupini, od katerih ena za nas sploh ne prihaja v poštev in ki obsega le dva predmeta (sl. 2 in 9). Druga skupina pa obsega vse ostale predmete, tako one alpskoslovanskega kakor belobrdskega tipa. V splošnem okviru moremo vse predmete druge skupine imeti za istočasne. Popolnoma je razumljivo, da med njimi morajo obstajati krajše časovne razlike. Vendar pa niti s tipološkega niti s kakega drugega gledišča te razlike danes še ne moremo fiksirati. V prvem primeru bi morali poznati točen tipološki razvoj, kar tudi ne bi še predstavljalo točen temelj, v drugem primeru bi pa morali poznati danes manjkajoče grobne celote. Ako zato vzamemo vse te objekte kot celoto, pri čemer se ne bomo veliko zmotili, moremo belobrdske kulturne predmete v Detti, t. j. tipičen, že popolnoma formiran belobrdski uhan in dvodelni privesek, postaviti v sicer dokaj raztegljivo obdobje, ki pa vendar podaja vsaj spodnjo mejo, t. j. v X.—XI. stoletje. Temu času ustreza tudi srčasta ploščica, kakršne so na raznih lokalitetah Panonske ravnine najdene v precejšnjem številu. Kakor sem pa že omenil, predstavlja ta po vsej priliki nove elemente, ki so jih s seboj prinesli Ogrji pri do-selitvi v Panonsko ravnino. Ostane še datacija predmetov, ki sodijo

v alpskoslovanski kulturni krog. Tudi ti pa časovno spadajo med ostale omenjene predmete v Detti. Po dosedanji dataciji namreč moremo tudi alpskoslovansko kulturo postaviti v čas od X. v XI. stoletje. Nekateri sicer zagovarjajo, da se je ta skupina mogla razviti že v IX. stoletju, kar pa temelji v glavnem le na domnevah. Njen začetek kot posebne skupine pada najbrž šele pod konec IX. stoletja, medtem ko je višek svojega razvoja dosegla šele okoli X. stoletja.²² Ker pa med našimi predmeti iz Dette ni nikakih začetnih form, temveč so že popolnoma razvite oblike, ki stilistično pripadajo času, ko je ta kulturna skupina dosegla ali skoraj dosegla svojo kulminacijo, jih moramo postaviti nekam v X. stoletje. Tako bi celoten okvir, v katerega se morejo postaviti najdbe iz Dette, razen izločenih predmetov, obsegal X. stoletje. V tem času se je pa morala izvršiti tudi migracija oziroma naselitev nosilcev alpskoslovanske kulturne skupine v Detti.

Pri iskanju analogij za alpskoslovanske objekte iz Dette pa prihajamo do zanimive ugotovitve. Čeprav so ti predmeti izdelani v alpskoslovanskem stilu, se vendar s centrom te kulturne skupine ne morejo pravilno povezati in za sedaj nimajo identičnih analogij na nobenem znanem najdišču. Samo emajlirani uhan ima svoje analogije marsikje, medtem ko ena od fibul (sl. 1) ni doslej znana nikjer, čeprav so zopet posamezni ornamentalni elementi identični z ornamentami na uhanih in fibulah alpskoslovanske kulturne skupine. Dva od teh predmetov, od skupno štirih, t. j. ena fibula (sl. 4) in križ (sl. 3) se pa moreta najožje povezati s področjem Ptuja. Fibula ima svoje edine analogije na Hajdini, križ pa zopet na Ptujskem gradu, a glede na tehnično izdelavo in stil tudi na Hajdini v reliefni apliki v obliki človeške glave.²³ Tudi uhan, ki ima analogije poleg drugih mest tudi na Ptujskem gradu, bi glede na ostale predmete, ki imajo analogije le tukaj, najlažje povezali s Ptujem in njegovo okolico. Tako izvirata dva od štirih predmetov po vsej priliki iz okolice Ptuja, kjer imata edine analogije. Tretji predmet izvira po vsej priliki tudi iz iste okolice, a četrti predmet, fibulo, ki za sedaj nima direktnih analogij, a pripada temu kulturnemu krogu, moremo priključiti prvim trem z isto pravico, kakor bi ga mogli priključiti kakršnemu koli drugemu mestu, na katerem bi se našle analogije tudi za ostale predmete.

Ptuj in ptujška okolica pa ne sodita več v ožji krog alpskoslovanske kulturne skupine, temveč v obmejni pas med alpskoslovansko in belobrdsko skupino s pretežno belobrdsko ostalino. Zato sem že na drugem mestu vključil Ptuj z okolico v belobrdski kulturni krog z močnejšim vplivom alpskoslovanske kulturne skupine.²⁴

²² Arheološki vestnik 1951, 148 sl.

²³ Korošec, Staroslovenska grobišča v Severni Sloveniji, 99, 30, sl. 27; T. I.

²⁴ Korošec, Staroslovensko grobišče na Ptujskem gradu.

Po današnjem stanju raziskanosti ozemlja imajo omenjeni predmeti iz Dette popolnoma značaj alpskoslovanške kulturne skupine. Vendar pa ti predmeti niso v Detto dospeli iz karantanoslovanškega področja, temveč iz obmejnega pasu belobrdske kulturne skupine oziroma iz najzahodnejših točk te skupine. Ako se v bodočnosti današnja materialna slika ne bo spremenila, potem bo potrebno računati nekje v X. stoletju z neko preselitvijo iz okolice Ptuja v Detto v Banatu. Čeprav je takšna hipoteza dokaj smela, je vendar tudi precej verjetna. Kakor sem pa že omenil, gre tukaj le za manjše število preseljencev. Zanimivo bi bilo tudi ugotoviti, kakšni vzroki so napotili prebivalce, da so se preselili. Ni izključeno, da bodo prišli v poštev posamezni zgodovinsko politični dogodki v X. stoletju v okolici Ptuja.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Bedeutung einiger zu Detta im Banat gefundenen Schmuckgegenstände

Seit dem Berichte von Hampel über die im Jahre 1882 zufällig in der Grabstätte zu Detta im Banat gefundenen Schmuckgegenstände werden in der wissenschaftlichen Literatur öfters zitiert. Einige von ihnen haben aber noch eine besondere Bedeutung. Der Kulturzugehörigkeit nach kann man unter ihnen einige Gruppen unterscheiden. Zwei Gegenstände (Abb. 2 und 9) können als in die übrige Ganzheit nicht gehörend ausgelassen werden. Zwei Gegenstände (Abb. 5 und 7) können wir der Bijelo-Brdo Kultur, die sich auch auf diesen Teil der Pannonischen Ebene ausdehnt, zuschreiben; dies sind der Unterteil eines Ohringes und ein zweiteiliges Anhängsel. Ein Gegenstand (Abb. 8), ein kleines herzförmiges Plättchen, kommt auch in der Bijelo-Brdo Kultur vor, wird aber magyarischen Ursprungs sein. Die übrigen Gegenstände, von denen zwei emaillierte Scheibenfibeln (Abb. 1 und 4), ein kleines Kreuz (Abb. 3) und einer einen emaillierten mondformigen Ohring (Abb. 6) darstellen, sind jedoch an der Stelle und in der Umgebung, wo sie gefunden wurden, gänzlich fremd.

Bei der Analyse dieser Gegenstände kann man feststellen, dass die letzten 4 Objekte in die Köttlach-Kultur gehören. Von diesen hat der mondformige Ohring eine ganze Reihe von Analogien auf dem Gebiet dieser Kulturgruppe an verschiedenen Fundorten. Eine Fibel (Abb. 4), ornamentiert mit eingelegtem grünem Email, gehört der Arbeitstechnik, Form und auch dem Motiv nach in die Köttlach-Kultur, hat aber ihre nächste Analogie in der ihr verwandten in Hajdina bei Ptuj gefundenen Fibel. Eine andere verwandte Fibel wurde in Mainz gefunden. Sie ist jedoch territorial von der Hajdina Fibel zu weit entfernt. Die zweite Fibel (Abb. 1) weist heute keine direkten Analogien in der Köttlach-Kultur. Mit ihr hängt sie jedoch durch gänzliche Isoliertheit auf dem Gebiet von Banat und der Pannonischen Ebene zusammen, mit ihr hängt sie zusammen ebenfalls durch die Arbeitstechnik, Emailverwendung und durch die Form, sowohl als auch durch einzelne Details des Ornaments. Bei der Erörterung der Frage, was durch das Ornament dieser Fibel dar-

gestellt wird, kann man schliessen, dass hier gedanklich der emaillierte Teil im Vordergrund steht, nicht aber der metallische, der wahrscheinlich nur den Hintergrund bildet. Dadurch würde auch die Annahme von Hampel fallen; der nahm nämlich an, dass auf der Fibel eine Art Verästelung abgebildet ist. Alle einzelnen Motive werden jedoch auf Köttlach Fibeln und auf mondformigen Ohrringen gefunden. Die beiden Fibeln aus Detta haben keine Verwandtschaft mit den in Keszthely und in ähnlichen Fundorten gefundenen. Auch das in Detta gefundene Kreuz besitzt keine völlig identische Form in der Köttlach-Kultur. Es kann aber auch nicht mit anderen im Bereich der Pannonischen Ebene gefundenen Kreuzen in Verbindung gebracht werden. Sowohl dem Stil als auch der Arbeitstechnik nach hat es jedoch sein Gegenstück in dem auf dem Schlossberg von Ptuj gefundenen Kreuze. Ebenso könnte es dem Stil und der Arbeitstechnik nach auch mit der in der altslawischen Nekropole von Hajdina gefundenen Reliefaplike in der Form eines menschlichen Kopfes in Zusammenhang gebracht werden.

Bei der Zuteilung einiger Schmuckgegenstände zur Köttlach-Kultur muss jedoch auch die Frage gestellt werden, wie diese Gegenstände nach Detta gelangt sind. Wegen gewaltiger territorialer Entfernung und mangelnder Zwischenglieder kann von einem Einfluss der Köttlach-Kultur auf Detta keine Rede sein. Auch Geschäftsverbindungen zwischen der Köttlach-Kultur und dem Banat kommen nicht in Betracht, denn sonst müssten wir mehrere ähnliche Funde aus der Pannonischen Ebene besitzen und sie dürften nicht nur auf einen Fundort begrenzt sein. Die Annahme der Ansiedlung eines fremden Handwerkers in Detta, der dort in der Tradition seiner alten Heimat tätig gewesen wäre, findet auch keine genügende materielle Stütze. Es ist am wahrscheinlichsten, dass wir hier mit einer geringeren Migration von vielleicht nur einigen Familien, die nach Banat übersiedelt sind. Selbstverständlich ist auch dies nur eine Hilfshypothese, die durch neue Funde leicht widerlegt werden könnte.

Nach allen Gegenständen zu beurteilen muss man diese Grabstätte und damit auch die Köttlacher Gegenstände in das X. Jahrhundert setzen. Dies würde auch der Datierung dieser Kultur entsprechen. Einige Forscher möchten zwar die Köttlach-Kultur in das IX. Jahrhundert setzen, was aber nur auf Hypothesen beruht. Diese Kultur entwickelte sich erst gegen das Ende des IX. und erreichte ihre Blütezeit in dem X. Jahrhundert. Unsere Gegenstände gehören bereits zu den ausdrücklichen Objekten der Vollentwicklung, nicht aber zu etwaigen Anfangsformen. So erscheint auch die Datierung dieser Objekte mit dem X. Jahrhundert als begründet ohne Rücksicht auf alle übrigen, die den Charakter von Bijelo-Brdo haben und die auch in das X. Jahrhundert gesetzt werden müssen.

Bei dem Vergleiche des Detta Materials mit dem Material der Köttlach-Kultur zeigt sich die interessante Tatsache, dass die meisten von den Gegenständen nur mit den einzelnen Gegenständen aus Ptuj und Umgebung verglichen werden können. Dies ist das Beispiel mit einer Fibel und mit dem Kreuz. Diese zwei Gegenstände weisen nirgends anderswo ihre Parallelen auf. Auch der halbmondformige Ohrring besitzt hier seine nächsten Analogien. Jedoch wird dieser Typus auch in anderen Fundorten gefunden. Wenn jedoch zwei Gegenstände auf dem Ptuj-Gebiet ihren Ursprung haben, könnte dies auch für den dritten der Fall sein, besonders wenn man für ihn hier Parallelen findet. Nur eine Fibel kann nicht direkt

mit Ptuj in Zusammenhang gebracht werden. Ebenso aber auch nicht mit einem anderen heute bekannten Köttlach Fundort, obwohl er kulturell in diesen Kreis gehört.

Ptuj und seine Umgebung gehören nicht als ausgeprägt in den Köttlacher Kreis, sondern in die Bijelo-Brdo Kultur mit einem stärkeren Einfluss von Köttlach. So könnte die Migration, durch welche die Objekte nach Detta gelangten, von dem Ptuj-Gebiet aus irgendwann im X. Jahrhundert stattgefunden haben. Die Gründe zu einer solchen Migration dürften allem Anschein nach in den politischen Momenten jener Zeit gefunden werden.

Bei der Zueilung einiger Schmuckgegenstände zur Köttlach-Kultur muss jedoch auch die Frage gestellt werden, wie diese Gegenstände nach Detta gelangt sind. Wegen gewisser territorialer Entfernungen und mancher geographischer Hindernisse vor dem Fundort der Köttlach-Kultur sind Detta keine Reife sein. Auch Geschlechterverbindungen zwischen der Köttlach-Kultur und dem Fundort kommen nicht in Betracht, denn sonst müsste wir mehrere ähnliche Funde aus der Gegend um Ptuj erwarten, denn die Entfernungen sind nicht zu groß. Die Annahme der Auswanderung eines einzelnen Individuums in Detta, die dort in der Tradition seiner Abstammung die gewohnten Wege findet, auch keine zureichende Erklärung für die Zueilung dieser Objekte ist. Am wahrscheinlichsten, dass zur Zueilung dieser Objekte Migration von zentralen Familien, die nach Detta überwandert sind, Selbstverständliches ist auch, dass nur eine kleine Gruppe dieser Objekte nach Detta gelangt ist, wobei es sich um ein einzelnes Individuum handeln könnte. Nach allen Umständen zu beurteilen muss man diese Gegenstände und damit auch die Köttlach-Kultur in der X. Jahrhundert setzen. Dies würde auch die Datierung dieser Kultur unterstützen. Einige Forscher meinen, dass die Köttlach-Kultur in den IX. Jahrhunderten entstanden sei, aber auf Hypothesen beruht diese Kultur mit großer Sicherheit gegen das Ende des IX. Jahrhunderts im IX. Jahrhundert. In der literarischen Gegend besitzt zu den archaischen Objekten der Völkerkunde nicht selten gewisse Analogien, so erscheint auch die Datierung dieser Objekte mit dem X. Jahrhundert als begründet. Rückwärts auf alle Objekte, die den Charakter von Bijelo-Brdo haben und die auch in der X. Jahrhundert gesetzt werden müssen. In der Körtlach-Kultur zeigt sich die interessante Tatsache, dass die meisten von den Gegenständen nur mit den einzelnen Gegenständen aus Ptuj und Umgebung verglichen werden können. Hier ist das Beispiel mit einer Fibel und mit dem Kreis zwei Gegenstände, welche nirgends anderswo ihre Parallelen auf. Auch die halbmondförmige Örtliche bestimmte, welche in Analogie jedoch wird dieser Typus zu den anderen Fundorten gefunden. Man könnte zwei Gegenstände auf dem Fundort Detta haben, jedoch könnte dies auch für den dritten der Fall sein, besonders wenn man die im Fundort Körtlach findet. Das eine Fundort nicht direkt